

KAKO MUŠKARCI I DJECA MEĐUSOBNO UTJEČU NA RAZVOJ

Iz strane literature priredila: **Helena Burić**

NE POSTOJI DIJETE BEZ OCA

Djeca čiji očevi nisu dio njihova svakodnevnog života, počinju ih tražiti čim im postane jasno da djeca imaju i mame i tate, iako njihov tata možda nije "pri ruci". Kroz klinička i istraživačka promatranja veza koje djeca traže od svijeta odraslih, bezbroj je puta viđena takva potraga: djeca koja ne mogu pronaći oca, izmisle ga ili prisvoje nekoga tko im se sviđa, bez obzira na to zovu li ga "tata" ili ne. Dijete koje nije osjetilo neki oblik muške pažnje, osjeća neutaživu glad za očinskom prisutnošću.

Rasprava koja slijedi predočit će spoznaje o jedinstvenom doprinosu koji muškarci imaju na život djece i o tome kako prisutnost muškarca utječe na poticanje razvoja. Također ćemo raspravljati o tome kako trajna interakcija s vlastitom ili tuđom djecom često duboko utječe na muškarce.

Literatura koja se u proteklih nekoliko desetljeća bavila muškarcima i djecom, uglavnom je bila posebno usredotočena na biološke očeve. Ali za dijete je najvažnije emocionalno očinstvo, a dijete je to koje na kraju takvo očinstvo određuje. Stoga će i istraživanje "očinskog efekta" biti smislenije ako pretpostavimo da se literatura odnosi na psihološkog ili "životnog", a ne na "rođenog" ili biološkog oca. Očevi nisu majke, kao što ni majke ne mogu biti očevi. U svojim odnosima s djecom, muškarci više podsjećaju na druge muškarce nego na žene - bez obzira na biološki odnos između određenog muškarca i djeteta. Od samog početka djetetova života, očevi s bebama postupaju drukči-

je nego majke. Na prvi pogled, moglo bi se pomisliti da se te razlike u postupanju mogu objasniti različitim razinama iskustva s malom djecom kod muškaraca i kod žena, no pobliže promatranje pokazuje da se čak i muškarci koji imaju puno iskustva s djecom prema njima ponašaju drukčije nego žene. Ni bolje ni lošije, već drukčije. Kako dolazi do toga? Kako djeca osjećaju tu razliku - i osjećaju li je uopće?

PRIJELAZ IZ "MUŠKARCA" U "OCA"

Budući da je pitanje o prijelazu iz "muškarca" u "oca" relativno detaljno istraženo, ovo je vjerojatno najbolje mjesto za promišljanje o ovom problemu. Ovaj je prijelaz vrlo složena zadaća, kako psihološki tako i fizički. U mnogim kulturama, muškarci su često vrlo uključeni u trudnoću i porod. Njihova psihološka uključenost može sadržavati elemente od debljanja do bolova i probadanja u abdomenu i ustima. Svi znaju za prehrambene prohtjeve trudnica, no njihovi muški partneri ih imaju gotovo isto toliko - osobito potrebu za mliječnim proizvodima. Na meksičkom poluotoku Yucatan, ženina trudnoća smatra se potvrđenom kad njezin suprug počne zahtijevati hranu bogatu ugljikohidratima. Mnogi muškarci koji očekuju dijete, osjećaju pojačanu - ponekad i nesavladivu - tjeskobu oko toga jesu li dovoljno dobri skrbnici i zaštitnici, a da ni ne spominjemo sumnju u sposobnost odgoja. Snovi budućeg oca mogu se promijeniti, što govori o važnim promjenama u njegovom unutarnjem svijetu.

U prijelazu iz muškarca u oca ništa se ne može mjeriti s vriednošću prisutnosti na porodu vlastita djeteta. (To ne znači da oni koji ga propuste zauvijek zaostaju, budući da ima mnogo prilika za nadoknadu.) Iskustvo poroda pruža ocu, pogotovo onom nenaviknutom na tu ulogu, lakši put do privrženosti djetetu na način jedinstven za njega i njegove vlastite osjećaje prema djetetu. To je posve drukčije od običnog pomaganja majci.

Snaga prisutnosti i svjedočenja rođenju vrijedi bez obzira na to je li otac imao priliku pripremiti se za taj događaj ili ne. Možda mu sam fizički čin rađanja može priuštiti manje nelagode ako je pripremljen, ali iskustvo privrženosti između oca i novorođenčeta čini se intrinzično snažnim.

Greenbergova klasična studija utjecaja svjedočenja rođenju djeteta na očeve pokazala je da su oni koji su bili prisutni pri porodu točnije opisivali raspoloženja i temperament svoje djece, i davali bogatije opise njihovih osobnosti u dobi od tri i šest mjeseci (1974.). On je koristio izraz "zaoku-

pljenost" da opiše fenomen očeva "tako zaljubljenih" u to biće koje nisu ni upoznali da su (često na vlastito iznenađenje) željeli provoditi sate zureći u svoje novorođenče ili ga dodirujući.

Ali razdoblje neposredno poslije poroda može očeve ostaviti ranjivima isto koliko i zaokupljenima. Često nam je tako stalo da potvrdimo blisku i neprekidnu povezanost djeteta i majke da radi potpore ranom "povezivanju majke i djeteta" nenamjerno prekidamo ranu povezanost djeteta s ocem. Očevi često osjećaju - ili im se čak otvoreno kaže - da bi se trebali odmaknuti od majke i novorođenčeta, tako da neki promatrači prva tri mjeseca djetetova života nazivaju "četvrtim tromjesečjem" trudnoće, bar za oca. Zaslow (1981.) kaže kako dvije trećine očeva s prvim djetetom u tome razdoblju prolazi kroz neki oblik tugovanja. Osjećaju smanjenje kontrole nad svojim životom, smatraju se nemjerodavnima za zadaće koje su pred njima i marginaliziranima u odnosu sa svojom suprugom. Zanimljivo je da je najbolji lijek za očinsku depresiju bio - više kontakta s djetetom.

ŠTO ZNAMO O OČINSKOJ BRIZI

Kad je muškarcima doista stalo do djece, oni djecu odgajaju, odnose se prema njima i podižu ih kompetentno, ali drukčije od žena. Ni lošije ni bolje - drukčije.

Podrobne studije o očinskoj brizi otkrivaju mnogo toga. Michael Lamb, pionir razvojne psihologije, trenutno zaposlen na Nacionalnom institutu za mentalno zdravlje, proučavao je biološke odgovore muškaraca na videozapise uplakane djece koja su očito u nevolji i uspoređivao ih s reakcijama žena. Otkrio je da su reakcije živčanog i cirkulacijskog sustava (ubrzano bilo i disanje, opća aktivacija osjetila) kod muškaraca i žena, kao i reakcija opuštanja na utješeno dijete, posve jednaki (Lamb, 1978.). Parke i Sawin otkrili su da očevi hrane svoju djecu isto toliko učinkovito i uspješno kao i njihove supruge, prilagođavajući se pojedinim raspoloženjima i osjetljivostima, znajući kad da stanu, umire i podrignu dijete. To se događalo bez obzira na to jesu li očevi imali prethodnih iskustava s drugom djecom (Parke i Sawin, 1975.).

Kad su istraživanja jednom ustanovila da muškarci nisu biološki hendikepirani kao njegovatelji, počelo se proučavati što očevi doista rade pri brizi za djecu, a što nalikuje ili ne nalikuje postupcima majki. Promatrajući roditelje s prvim djetetom, Parke i Sawin zainteresirali su se za način taktinog kontakta očeva i majki prema svojoj djeci. Majke obično podižu djecu na miran, tih način koji se ponavlja i ustanovljava predvidiv ritam. Čini se da očevi, nasuprot tome, više vole aktivirati svoju djecu, postupajući s njima drukčije kad god ih podižu. Igraju se s djecom ili ih drukčije stimuliraju prije nego što ih prigrlje. Ova se osobina s vremenom proširuje tako da uključi zaigraniju i inovativniju interakciju od one koju majka obično koristi pri svakodnevnoj brizi za dijete (Parke i Sawin, 1975.).

Adaptivni stilovi očinstva su, čini se, ukorijenjeni u zajedničkom zadovoljstvu koje očevi i djeca imaju iz svoga zajedništva od vrlo ranog razdoblja. To

počinje prerano da bi se moglo objasniti samo zajedničkim iskustvima. Često primjećujemo mlade očeve kako čak i u radionicama sa svojom novorođenčadi razgovaraju tonom višim od svog normalnoga glasa. Zainteresiran tim fenomenom, jedan je student desetak tih muškaraca upitao zašto sa svojom djecom razgovaraju tako neobično. Trećina ih je izjavila kako se čini da se bebama to sviđa (nekoliko sati nakon rođenja), dok ostali nisu imali pojma zašto to rade. Neonatalozni znaju da novorođenčad bolje reagira na visoki nego na niski ton verbalne stimulacije. Očevi nekako znaju taj podatak i bez završenog medicinskog fakulteta. Čini se da muškarci posjeduju mnoge njegovateljske instinkte i predispozicije koje tek počinjemo shvaćati.

Još jednu osobinu muškog odgajanja prvi su put opisali Biller i Meredith (1974.). U seriji studija utvrđeno je kako majke i očevi imaju drukčiju interakciju sa svojom djecom u istraživačkoj igri u prirodi. Otkrili su kako muškarci potiču znatizelju svoje djece i kako ih na osobit način ohrabruju da aktivno rješavaju fizičke i intelektualne izazove, čak i nakon prvih znakova frustracije. Otkrili su kako majke, premda potiču istraživanje, obično imaju konzervativniji pristup kad dijete pokaže znakove frustracije: one pomažu djetetu ili ga oslobađaju prepreka prije nego očevi.

Biller i Meredith također su otkrili da se majke češće bave djecom u igri i učenju uz posredovanje igračaka, dok očevi imaju tendenciju podučavati djecu kroz svakodnevne životne aktivnosti. Očevi su oštrij i fizički uključeni u igranje s djecom nego majke - to je činjenica prepoznata u paradigmi "oca kao džungle i dvorane za tjelesni". Čini se da i djeca i očevi uživaju u taktinim i osjetilnim aspektima fizičke interakcije. Očevo tijelo, za razliku od majčinog, ne igra ulogu u prenatalnom rastu, porodu i prehrani djeteta. Očevi i djeca kao da žele nadoknadi zaostatak u tome području - odatle pozornost posvećena fizičkom igranju i konačnoj ulozi oca kao džungle i dvorane za tjelesni, koja se pruža od najranijeg djetinjstva do razdoblja prvog

hoda, pa i dalje. Majka, kojoj se često čini kako je potomstvo već sasvim dovoljno iskoristilo njezino tijelo, osobito ako je dojila, najčešće manje uživa u grubljim tjelesnim igrama. Bebe to mudro manje traže od majki i okreću se ocu koji je zainteresiraniji partner.

JE LI OČINSKA BRIGA BITNA ZA DJECU?

Ako očevi imaju sposobnost brinuti za svoju djecu kompetentno, ali različito od majki, je li to važno za djecu? Izgleda da jest, bar prema onome što pokazuju dva desetljeća istraživanja. Djeca stara osam tjedana mogu razlikovati svoje očeve od majki i drukčije odgovarati na njihov pristup. Yogman je (1981.) usporedio reakcije udobno smještene djece na dolazak majki i očeva.

Očekujući da ih podigne majka, djeca bi se smirila, usporila rad srca i disanje, i napola sklopila oči. Kad bi očekivala da ih prihvati otac, djeca bi zgrabila ramena, raširila oči, te ubrzala rad srca i disanje. Važno je promisliti što ta sposobnost čini u "programiranosti" 6 do 8 tjedana starog djeteta želimo li shvatiti posebne reakcije očeva i djece. Ove profinjene razlike u igranju, modulaciji, verbalnom i fizičkom kontaktu, poštuju i djeca, i očevi i majke. To opravdava očev dojam kako je njegov odnos s djetetom nenadomjestivo poseban.

POZITIVNI UČINCI MUŠKOG SUDJELOVANJA U RAZVOJU DJETETA

Muško sudjelovanje podržano reakcijama djece i žena ima izmjerive pozitivne učinke na razvoj djeteta. Proučavajući učinak očevog sudjelovanja u svakodnevnoj brizi za dijete, Pedersen i njegovi kolege otkrili su da, što je aktivnije sudjelovanje oca iskusilo šestomjesečno dijete, to je viši rezultat postiglo na Bayleyevoj skali dječjeg razvoja (Pedersen i dr., 1980.). Proučavajući dvomjesečnu djecu iz obitelji srednjeg sloja s dvoje roditelja, Parke i Sawin su (1975.) ustanovili da djeca imaju

to jače socijalne reakcije što je više otac sudjelovao u kupanju, hranjenju, presvlačenju i drugim zadacima fizičke brige i njege. Osim toga, godinu dana kasnije ta su djeca bila otpornija kod suočavanja sa stresnim situacijama.

Muško sudjelovanje ima pozitivne učinke na razvoj osjetljive kao i „normalne“ djece. U svojim studijama prerano rođene djece, Gaiter (1984.) i Yogman (1987.) su otkrili kako rano roditeljsko sudjelovanje ima bitan ublažavajući učinak na dugoročnu osjetljivost te visokoričične djece. Oba su istraživača otkrila da su očevi koji su često posjećivali svoju djecu u bolnici, doticali ih i razgovarali o njima s bolničarkama, bili bitno povezani sa svojom djecom sve do godinu dana nakon otpuštanja iz bolnice. Možda je podjednake važnosti i podatak koji sugerira da su dobivanje na težini i otpuštanje iz bolnice bili to brži što je otac bio prisutniji i uključeniji.

Sama osjetljivost prerano rođene djece važan je faktor u izazivanju zaštitničkih i zbrinjavajućih impulsa kod muškaraca. Potrebe te djece toliko su očite da će očevi, premda će vjerojatno biti zabrinuti i zbunjeni, osjetiti da ih privlače čak i više nego zdrava novorođenčad. To je sreća, jer majke prerano rođene djece također mogu osjećati tjeskobu ili čak krivnju zbog problema svoje djece, a mogu i same biti bolesne nakon rođenja; stoga su očevi prerano rođene djece potaknuti na još veću uključenost i odgovornost za rani razvoj.

STEREOTIPI, OČEKIVANJA, ULOGE I VARIJACIJE MUŠKE BRIGE

Stereotip muškarca kao zaštitnika i skrbnika svoga djeteta snažno je oblikovao očekivanja očeva i okoline o njihovim ulogama. U tradicionalnim obiteljima, očevi su imali važnu i priznatu dodatnu ulogu najvažnije "osobe osim majke" u djetetovu životu. Naučili smo da djeca mogu razviti duboku emocionalnu privrženost prema svojim očevima koja ne ovisi o sigurnosti koju dobivaju

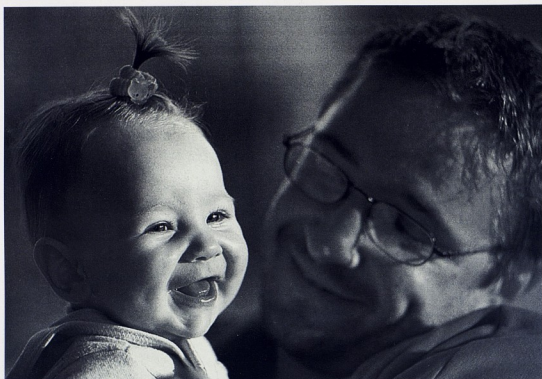

kroz drukčiju privrženost svojim majkama. Kao što smo već primijetili, čak i vrlo mala djeca doživljavaju muškarce različitim od majki po mirisu, veličinu, stilu, osjećaju, zvuku i općoj prisutnosti. Bebe ubrzo shvaćaju da očevi naprosto nisu prisutni toliko koliko majke; kao da se tu i tamo pojave u čudnim trenucima. Kad je otac prisutan, važan je, ali na drukčiji način nego majka. Kroz ta iskustva, djeca od očeva počinju učiti o dolascima i odlascima, prijelazima, rastajanjima i brizi koja nije materinska ali je puna ljubavi. Otac je tako savršen izvor pomoći za razlikovanje vlastitog bića od majčinog. Zato se toliko djece u drugoj godini života, dok vježbaju vlastitu autonomiju i odvajanje od majki, tako odlučno okreće očevima.

Uloga oca kao pomoć pri razvoju spolnog identiteta također nije novost. Prije 30 godina, Maccoby i Jacklin (1974.) proučavali su načine na koje očevi i muškarci općenito diferenciraju ili oblikuju spolni identitet djece kako bi se uklopili u društvene

norme i očekivanja u odnosu na uloge spolova. Opisuju govor, vokabular i fizički pristup muškaraca koji zajednički sinove čine "muževnima" a kćeri "ženstvenima". Razlike u odgoju koje su povezane s ulogama i razlikama među spolovima iznimno je teško razmrsiti, ako ne i nemoguće. Ovdje se pojavljuje i tamnija strana muškog zanimanja za dječju spolnost, razlog za zabrinutost ako znamo koliko je kod muškaraca, od kojih su mnogi ujedno i očevi, često spolno iskorištavanje djece. Ali i na ovom području istraživanja koja se odnose na učinak muške brige o djetetu, kako na muškarca tako i na dijete, pružaju ohrabrenje.

Hilda i Seymour Parker na Sveučilištu Utah proučili su nekoliko stotina obitelji s poviješću spolnog iskorištavanja djece i usporedili predispozicije počima i bioloških očeva da zlostavljaju djecu. Otkrili su da je kod muškaraca koji sudjeluju u fizičkoj brizi i njezi za biološko ili posvojeno dijete mlađe od tri godine vjerojatnost spolnog

iskorištavanja vlastitog ili tuđeg djeteta bitno manja nego kod muškaraca koji su manje uključeni (Parker i Parker, 1987.). Odnos muškarca i djeteta koji se razvija u kontekstu fizičke brige izgleda sprječava zlorabljenje te intimnosti kad dijete počne sazrijevati.

LEKCIJE IZ JASLICA

Za zaključak, čini se mudrim vratiti se tamo gdje ćemo uvijek najviše naučiti o ranom razvoju - u jaslice. Tamo vidimo da je ljudski nagon za odgoj i skrb tako snažan da je podjednako prisutan kod dječaka i djevojčica. Dječak star 30 mjeseci jednako predano kupa, hrani, oblači, presvlači, stavlja na spavanje i podrijuje svoju lutku kao i njegova prijateljica. Tako je važno dobro naučiti to ponašanje da dječakovo uživanje u vježbanju djeluje beskrajno. No kad tijekom sljedećih nekoliko godina u sliku uđu i društvene implikacije muškog ili ženskog spola, mnogi dječaci počinju

nepovratno skretati prema centru s kockama i nikad se ne vrate. Ali promatrate li pažljivo, povremeno ćete vidjeti čeznutljiv pogled koji dječak baca preko ramena, kao da bi još uvijek želio ostati tamo gdje se događaju prave stvari a da ga nitko ne naziva "bebom" i da se tako ne osjeća.

Budući da muškarci imaju sve više dodira sa svojom djecom, muška i očinska prisutnost vjerojatno će postati još utjecajnije. Pleck je otkrio da su očevi svoju dostupnost djeci povećali 50% od sedamdesetih i ranih osamdesetih godina (Pleck, 1997.). Razvijanje sposobnosti njege počinje vrlo snažno i to s dobrim razlogom - uz samo malo potpore, ne mora nikad ni nestati.

A malo potpore može puno pomoći, upravo zato što je istraživanje očinstva pokazalo kako na očinstvo još više nego na majčinstvo utječe snaga okruženja obitelji i zajednice (Doherty, Koumeski i Erickson, 1996.).